కథ 1993

12

అశీర్షకమ్

భరాగో

"మీరు ఉగాది పండక్కి ఇంటికి వెళ్లక్కర్లేదా?"

రిఫ్రెషర్ కోర్సు ఆఫీసర్ కొర్నీలియస్ గారు కూడా ఎక్కణ్నించో వచ్చి ఇక్కడ ఒంటరిగానే ఉంటున్నాడని తెలుసు గాని, ఆయన ఈ మెస్‌లో భోంచేస్తున్నాడన్నది నేను ఊహించలేని విషయం.

"గుడీవినింగ్ సార్!" అన్నాను.

"సారీ మిమ్మల్ని గాభరా పెట్టినట్టున్నాను," అంటూ ఆయన ఒక స్టూల్ లాక్కుని నా కెదురుగా కూర్చున్నాడు.

"మై గుడ్‌నెస్! మీరు కూడా ఇక్కడే భోం చేస్తుంటారా?"

"వై నాట్? నేను కూడా మీలాంటి ఉద్యోగస్తుణ్నే కదా! ఎటొచ్చీ, ఎవరో అన్నట్టు- మీరు చిన్న కూలీ, నేను పెద్ద కూలీ!"

నేను అటూ ఇటూ దొంగతనంగా చూసి- "ఇక్కడి భోజనం ఘోరంగా ఉంటుందని ప్రతీతి. మీరు కూడా ఇక్కడే భోంచేస్తున్నారంటే ఏదో కొంచెం ఊరటగా ఉంది," అన్నాను.

అందువల్ల రుచి ఏం పెరగలేదు గాని, నా భోజనం స్పీడు పెరిగింది.

"అరె! ఎందుకా కంగారు? నిదానంగా తినండి. నాకేం పన్లేదు; కూర్చుంటాను! మీ భోజనం అయ్యాక కబుర్లు చెప్పుకుంటూ వెళదాం."

రిఫ్రెషర్ కోర్సుకి గుంటూరొచ్చిన వాళ్లం ఇరవై ఆరుమందిమి. ఇందులో పదహారుమంది ఉగాది, రంజాన్, ఆదివారం సెలవులు ఆధారంగా మధ్యలో ఉండిపోయిన రెండు రోజులూ సెలవు పెట్టేసి పర్మిషన్లు తీసుకుని ఈ సాయంకాలమే వెళ్లిపోయారు. ఈ పదహారుమందిలో ముగ్గురు స్థానికులే. అయినా అయిదు రోజులు కలిసొచ్చిన అవకాశం హక్కుగా భావించుకుని వాళ్లు కూడా క్లాసులకి 'రాం, రాం' అన్నారు.

"సోంవారం నాటికి అందరూ వచ్చేస్తారని నమ్ముతాను. కానీ మన క్లాసెస్ ముగియడానికి అప్పటికింక పదిరోజులే మిగుల్తాయి. చివరి రెండురోజులూ టెస్టుకి పోతాయి. అంటే, ఇంక పనిచేసేది ఎనిమిది రోజులే. ఆ ఎనిమిది రోజులు రోజుకి పదిగంటల చొప్పున పని చెయ్యవలసి రావచ్చు," అన్నాడు కొర్నేలియస్‌గారు.

"టెస్ట్ అంటే నామకార్థమే అనీ; మీరు పని గట్టుకుని ఎవ్వర్నీ ఫెయిల్ చెయ్యరనీ అందరం నమ్ముకుని ఉన్నాం, సార్!"

"అదేం కుదిరే పనిగాదు. ఫైనల్ టెస్ట్ జరపడానికి సెక్రటేరియట్ నుంచి పురుషోత్తంగారు వస్తారు. ఆయన మహా కర్కోటకుడు. నేను మీకెవ్వరికీ సాయం చెయ్యలేకపోవడం అటుంచి మీకు సరిగ్గా ట్రైనింగ్ ఇవ్వలేకపోయానని మాట పడిపోతానేమో కూడాను."

ఎందుకయినా మంచిదని నేను మాట్లాడలేదు. పెరుగు పల్చగా ఉంది. విస్తట్లోంచి టేబిలు మీదికి జారిపోతోందనీ, దాన్ని ఆపే పని ముఖ్యమనీ సూచించినట్టుగా జుర్రుతున్నాను.

నా భోజనం పూర్తయ్యేదాకా ఆయన కూడా ఇంకేం మాట్లాడలేదు.

"ఈ పక్కనే సార్; మేం తీసుకున్న రూం," అన్నాను యివతలకి రాగానే.

"నాకు తెలుసు. అందుకేగా మీరు ఈ మెస్‌లో భోంచేస్తుంట!"

'మరి మీకెందుకు సార్, ఈ ఖర్మ!' అన్లేదు నేను. చవక అని ఇక్కడికి చేరిన సంగతి తెలుస్తూనే ఉంది. మాకందరికీ రోజుకి యాభై రూపాయల ఎలవెన్సు. ఆయనకి నూట పాతిక.

"వన్ మినిట్ సార్! ఈ బాగ్ లోపల పడేసి నేను తమరితో గెస్ట్‌హౌస్ దాకా కంపెనీ ఇస్తాను."

"టేకిట్ ఈజీ! నాకు ఎస్కార్ట్ అవసరం లేదు."

"నో సర్! ఆగండి," తలుపు తాళం తెరిచి, అల వాటైపోయిన స్విచ్ వేసి, బాగ్ లోపల పడేసి; తిరిగొస్తు న్నప్పుడు ద్వారం దగ్గర పడున్న రెండు ఇన్లాండ్ కవర్లనీ ఏరుకుని జేబులో పెట్టుకుని, స్విచ్ ఆఫ్ చేసి, తలుపుకి తాళంపెట్టి- అక్షరాలా ఒక్క నిమిషంలో ఆయన్ని చేరాను, "ఎస్, సార్!" అంటూ.

*

గెస్ట్‌హౌస్‌లో కోర్నేలియస్‌గారు బట్టలు మార్చు కుని మంచం మీద సెటిలయ్యేదాకా అక్కడున్న ఇంగ్లీషు డెయిలీ పేపరు చూస్తూ నించున్నాను.

"అరె, కూర్చోవేమయ్యా?" అని ఆయన లేచి నా జెబ్బ పట్టుకుని లాక్కెళ్లి కూలవేసిన హడావిడిలో నా జేబులో ఉన్న ఉత్తరాలు కిందపడ్డాయి.

మా అబ్బాయి రాసిన ఉత్తరాన్ని చిరునవ్వుతో చదివేశాను. రెండోది చదువుతుండగా నా మొహంలో ఆందోళన లాంటిది కోర్నేలియస్‌గారికి కనబడినట్టుంది. "వాట్ హేపెండ్, మిస్టర్ సోమయాజులు?" అన్నాడు.

"మీరిందాక మెస్‌లో అడిగారు, సార్- ఉగాదికి ఊరెళ్లక్కర్లేదా అని... మీ మాటే ఖాయం అయింది సార్. నేను వెళ్లి తీరాలి. మీరేమీ అనుకోకపోతే నాకో తెల్ల కాగితం ఇప్పించండి సార్; రూమ్‌కెళ్లి శలవు కాయితం రాసి తెచ్చి ఇచ్చేంత టైమ్ లైనట్టుంది."

"ష్యూర్!"

"...నా ఆప్తబంధువు ఒకరికి ప్రాణం మీదికి వచ్చి నంత జబ్బు చేసినట్టు ఉత్తరం వచ్చినందువల్ల నేను వెంటనే హైదరాబాదు వెళ్లవలసి వస్తున్నది. కనుక, మార్చినెల 26, 27 తేదీలకు క్యాజువల్ లీవున్నూ, సెలవు దినాలయిన 24, 25, 28 తేదీలకు పర్మిషన్నూ గ్రాంటు చేస్తూ; రిఫ్రెషర్ కోర్సు కాలంలో స్థలం వదిలి వెళ్లరాదన్న నిబంధనను సడలించవలసిందిగా ప్రార్థించడమైనది..."

సంతకం పెట్టి కోర్నేలియస్‌గారికి అందించి వెళ్లి పోవడానికి తొందరపడ్డాను. ఆయన "ఒక్క నిమిషం!" అన్నాడు. మంచం మీద నుంచి లేచి వంకెన ఉన్న చొక్కా జేబులోంచి ఆకుపచ్చ సిరా కలం తీసి, నా అప్లికేషను మీద ఏదో వ్రాయసాగాడు. 'గ్రాంటెడ్' అని ఒక్క మాట కాదది. ఖరాగా రెండున్నర లైన్లు వ్రాసి నాకిచ్చాడు.

"ఎట్టి పరిస్థితుల్లోనూ సెలవు పొడిగించరాదు. అట్లా పొడిగిస్తే స్పెషల్ ట్రైనింగ్ యావత్తు రద్దయి పోతుందని గ్రహించవలెను," అని ఆ రాత.

""గుర్తుంచుకోవడమైనది," అని రాసి సంతకం చేసి ఇచ్చాను.

కోర్నేలియస్‌గారు గెస్ట్ హౌస్ బైటి వరండా వరకు నా కూడా వస్తూ, "అలా రాశానని ఏం అనుకోకండి. నా బాధ్యత నాకుంటుంది గదా," అన్నాడు.

*

మా అబ్బాయి రాసిన ఉత్తరంలో కూడా ఉగాదికి ఇంటికి రమ్మనే ఉంది. అయితే దానికి నేను అట్టే స్పందించలేదు.

"తనూ, బావగారూ ఉగాదికి వస్తున్నాం అంటూ అక్క నాగపూర్ నుంచి ఉత్తరం రాసింది. సమయానికి మీకు ఈ స్పెషల్ ట్రెయినింగ్ ఒకటి దాపురించి మీరు పండగపూటా అక్కడ ఉండిపోతున్నారే అని అమ్మ బాధ పడుతోంది. ఏమాత్రం వీలున్నా రమ్మని రాయమంది."

రెండో ఉత్తరం నా సహాధ్యాయి శంకరం రాశాడు!

"పాపం, లక్ష్మయ్యగారికి మొన్న సాయంకాలం గుండెపోటు వచ్చి నిమ్సు (ఆస్పత్రి)లో చేరారు. నిన్న సాయంకాలం నేనూ, కృష్ణారావూ, నరసయ్యా వెళ్లి చూశాం. ఇంటెన్సివ్ కేర్ యూనిట్‌లో ఉన్నారు. స్పృహ లో లేరు. మేడమ్ ఇక్కడే ఉన్నారు. నిన్న మధ్యాహ్నం ఓ పదినిమిషాలపాటు కళ్లు తెరిచి ఉన్నారట. సోమ యాజులు రాలేదా అని అడిగారుట. నువ్వు ఓసారి వచ్చి చూస్తే మంచిదని అనిపిస్తోంది.

"వాళ్లబ్బాయి కోసం నాగపూర్‌కి ఫోన్ చేసేరుట. ఏప్రిల్ నెలాఖరికి అతను ఇచ్చెయ్యవలసిన పరిశోధనా వ్యాసం కొన్ని వివరాలు సేకరించుకోవాలని అతనూ, తన క్లాస్‌మేట్స్ ఇంకో ఇద్దరూ ఏదో ట్రైబల్ ఏరియాకి కాంప్ వెళ్లారని వాళ్ల గైడ్ చెప్పారట. నువ్వు ఒకసారి వచ్చి కనిపిస్తే సార్‌కి ప్రాణం కొంచెం కుదుటపడు తుందని మేడమ్ అన్నారు.

"ఎలాగైనా ప్రతాప్‌రెడ్డిని పట్టుకుని హైదరాబాదు పంపమని కోరుతూ ఈ ఉదయం ఆ కాలేజి ప్రిన్సిపల్ గారి పేరిట వివరంగా టెలిగ్రాం ఇచ్చేను.

"నిన్న సాయంకాలం మీ ఇంటికి వెళ్లేను. నువ్వు ఉగాదికి రావడం లేదని మీ ఆవిడ విలవిల్లాడిపో తున్నారు. మీ అమ్మాయి, అల్లుడూ ఇరవై మూడు తేదీకి వస్తున్నారుట. 24, 25 రెండు పబ్లిక్ హాలీడేస్ వచ్చాయి. 28 ఆదివారం. 26, 27 సెలవు పెడితే మొత్తం అయిదు రోజులు వెళ్లొచ్చు. అయినా నువ్వు మరీను- రానూ పోనూ రెండు వందలు ఖర్చవుతాయనే చూసుకుంటు న్నావుగానీ."

రెండు ఉత్తరాలూ 22వ తేదీని రాసి 22నే హైదర బాదులో పోస్టు చేసినవి, 23కి గుంటూరు చేరడం ఆశ్చర్యమే.

శంకరం 'మొన్న సాయంకాలం,' అని రాశాడు. అంటే 20వ తేదీ అన్నమాట. రేపటికి ఐదోరోజు అవు తుంది....

నా ఆరాధ్యదైవం అని చెప్పకోదగ్గ లక్ష్మయ్యగారికి ఇప్పుడు ఎలా ఉందో? ఇంటెన్సివ్ కేర్ యూనిట్ నుంచి ఇంటికి తీసుకువచ్చేరో, లేదో?

*

కొడుక్కీ, ఆయనకీ పడడంలేదు. హాస్టల్లో ఉండి కూడా కాంప్ వెళ్లిపోయాడని చెప్పించేశాడో ఏమిటో?

లక్ష్మయ్యగారికి తను చేసింది తప్పు అని అని పించదు. అది ఆయన ఆత్మవిశ్వాసానికి సంబంధించిన సంగతేగాని; దాంట్లో ఏదో అప్రాపంచికమైన వ్యతిరేక భావం ఉన్నట్టు తోస్తుంది.

"ఆయన స్కూల్ రికార్డులోనూ, సర్వీస్ రికార్డు లోనూ ఆయన కులం మాదిగ అని ఉంది. మా అమ్మ గారురెడ్డి ఫామిలీ నుంచి వచ్చారు. కొడుకు కులం ఫలానా అని చెప్పవలసి వస్తే తండ్రి కులం చెప్తారా, తల్లిదా? మీరే చెప్పండి! నా కేస్ట్ 'రెడ్డి' అని రాయించేసి నా భవిష్యత్తు మీద చావుదెబ్బ కొట్టేశారు నాన్నగారు," అంటాడు, ప్రతాప్‌రెడ్డి.

"ఇప్పుడయినా మీరు దాన్ని మార్చొచ్చు సార్, హైకోర్టు తీర్పు ఉంది. తల్లీ తండ్రీ చేసుకున్నది ఇంటర్ కేస్ట్ మేరేజి అయిన సందర్భంలో సంతానానికి తండ్రి కులమే ఖరారవుతుంది," అని నేను లక్ష్మయ్యగారితో అన్నాను.

"షెడ్యూల్డ్ కేస్ట్ ముద్ర వేయించుకుని తక్కువ కృషితో ఎక్కువ ఫలితాన్ని పొందాలని ప్రతాప్ ఏంబిషన్. నేను చదువుకోడానికిగాని, ఉద్యోగం సంపాదించుకోవ డానికిగాని నా రికార్డులో ఉన్న నా కులాన్ని వాడుకో లేదు. అవసరం అనిపించే పరిస్థితులు ఉన్నవాళ్లే కులాన్ని వాడుకోవాలని నా ఉద్దేశం. ప్రతాప్ పుట్టడమే డిప్యూటీ కలెక్టర్ కొడుకుగా పుట్టాడు. ఆ తరువాత కూడా అతని పరిస్థితులు మంచివిగానే ఉన్నాయి. అతనెప్పుడూ క్లాసు ఫస్టు, స్కూలు ఫస్టు. డిగ్రీలో యూని వర్సిటీకి సెకండ్‌గా వచ్చాడు. అలాంటి తెలివిగల కుర్రాడు నా పలుకుబడి వల్లనో, నా కులం వల్లనో కాకుండా తనంత తాను కృషిచేసి వృద్ధిలోకి రావడం మంచిది కదా, సోమయాజులూ?"

లక్ష్మయ్యగారి తల్లీతండ్రీ రజాకార్ల అల్లర్లలో చచ్చిపోయారు. అప్పటికి తనకి ఏడేళ్లు. గ్రామాలు వదిలి పారిపోయిన వందలాది జనంలో ఆ ఏడేళ్ల పిల్లాడు ఒకడు. జనగాంలో చెప్పులు కుట్టుకుని జీవిస్తున్న ఒక కుటుంబం అతన్ని చేరదీసి పెంచేరు. అక్షరాభ్యాసం ఎనిమిదో ఏట అయినా పద్దెనిమిదో ఏట మెట్రిక్, ఇరవైకి ఇంటర్మీడియట్; ఇరవై రెండుకి డిగ్రీ పూర్తిచేసి; ఇరవై మూడో ఏట డిప్యూటి కలెక్టర్‌గా సరాసరి నియామకం పొందాడు.

"నేను ఒక కాందిశీకుడినన్న భావంగాని, అనాథ బాలుడినన్న భావంగాని నన్నెప్పుడూ బాధపెట్టలేదు. అదంతా నన్ను పెంచి పెద్దచేసిన ముత్తయ్యగారి చలవ. వ్యవస్థ మీద ఉండే అసహ్యాన్ని ఆయన వ్యక్తపరచవలసి వచ్చినాసరే, అందులో కూడా ఆయన వినయమే చూపించాడు; దౌర్జన్యానికెన్నడూ పోలేదు. పల్లెటూళ్లలో కొట్టొచ్చినట్టు అవలంబించే అంటరానితనం పట్నంలో మర్యాద చాటుకి వెళ్లిపోయి అవ్యక్తంగా ఉండిపోతుం దని ఆయన తెలుసుకుని నాకోసం ఆయన హైదరా బాదుకి మకాం మారారు. ఎవరి మీదా ఆధారపడకుండా బతికితే నాగరిక సంఘం మాలమాదిగల్ని అణిచివేసే ప్రయత్నం చెయ్యదని ఆయన గ్రహించి తనంతట తాను నిలదొక్కుకున్నాడు; నన్ను నిలబెట్టాడు," అంటూ లక్ష్మయ్యగారు నాకు వివరించారు.

*

లక్ష్మయ్యగారితో నా పరిచయం ఇప్పటికి ఇరవై ఏళ్ల కిందటిది. నేను ప్రొబేషనరీ డిప్యూటీ తహసీల్దారుగా చేరిన మరుసటి ఏడాది, నా ప్రాథమిక శిక్షణ (ఒక ఏడాది కాలం) గడిచేక నన్ను గుంటూరు కలెక్టరాఫీసులో భూ సంస్కరణల యూనిట్‌కి సెక్షన్ హెడ్‌గా కొత్తగా ఏర్పడిన పోస్టులో నియమించారు. నా సెక్షన్‌లో ఒక యుడిసి; ఇద్దరు ఎల్‌డిసిలు; ఒక టైపిస్టు; ఇద్దరు ప్యూన్లు-అందరు నాకన్నా వయసుచేత పెద్దవాళ్లే.

నా సెక్షన్ కలెక్టరాఫీసు మెయిన్ బిల్డింగులో కాక, విడిగా కట్టించి ఉంచిన ఒక పొడుగాటి రేకుల షెడ్‌లో ఏర్పాటు చేసేరు. అందులో జిల్లా స్టాటిస్టికల్ ఆఫీసు, ఎగ్రికల్చరల్ వింగు, మైనర్ ఇరిగేషన్ సూపర్‌వైజరు, సర్వే సెక్షను ఉండేవి.

నా వయస్సు అప్పుడు ఇరవై ఏడేళ్లు. పెళ్లయి రెండేళ్లు కావస్తూంది. నేను, నా భార్య మా పాపాయి; అరండల్‌పేట ఆరో లైన్‌లో ఒక పాత ఇంట్లో ఒక చిన్న వాటా అద్దెకి తీసుకుని ఉండేవాళ్లం.

ఒకరోజు సాయంకాలం నేను ఆఫీసు పని చాలిం చుకుని ఇంటికి వెళ్లిపోడానికి సిద్ధంగా ఉండగా నా ఆఫీసు ఉండే షెడ్డు భాగానికి ఎదురుగా ఒక కారు ఆగింది. కారు నడుపుకుంటూ వచ్చిన 'పి. ఏ. టు ది కలెక్టర్' లక్ష్మయ్యగారు అందులోంచి దిగి, నా సెక్షన్ వైపు వచ్చేరు.

"వాట్, మిస్టర్ సోమయాజులు! ఇంకా ఆఫీసు లోనే ఉన్నారే?" అని పలకరించారాయన; ద్వారం అవతల నిలబడి.

"లేదు, సార్! ఇంటికి వెళ్లిపోదామని టేబిలూ, షెల్ఫులూ తాళాలు వేసుకుంటున్నాను," అంటూ రూమ్ దాటి వరండాలోకి వచ్చాను.

రూమ్‌కి తాళం ఎప్పుడు వేస్తానా అని ఆత్రుతగా కప్ప, తాళం పుచ్చుకుని నుంచున్న ప్యూను, పి.ఏ.గారు అటు చూడగానే వంగి, దండం పెట్టి; వెనక్కి తగ్గాడు.

లక్ష్మయ్యగారు నా ప్యూనుకి తాళం బిగించ మన్నట్టు సంజ్ఞచేసి; నావైపు తిరిగారు.

"రండి; నా కార్లో వెళదాం," అని మొహమాటంగా నేను అనవలసిన మాట (ఎందుకు లెండి)కి ఆస్కారం ఇవ్వకుండా కారు వరకు నడిచి వెళ్లారు. సెక్షన్ తాళం చెవి జేబులో పెట్టుకుని కప్ప ఓసారి లాగి చూసేసరికి ఆయన కారులో డ్రయింగ్ సీటులో కూర్చుని ఇవతలి వైపున్న డోర్ తెరిచారు.

నేను కూర్చోవలసిన సీట్లో ఒక ఫైలు ఉంది.

ఆయన తనవైపున్న డోర్ సరిగ్గా పడిందో లేదో చూసుకుంటూ కారు స్టార్ట్ చేశారు.

"ఓ!... ఆ ఫైల్ వెనక సీట్లో వెయ్యండి," అన్నారు.

ఫైలు వెనక సీట్లో వేసేటప్పుడు దాని ఫ్లాప్ మీద, 'ఇన్‌క్వైరీ ఆన్ ఎన్.కె. సోమయాజులు; ట్రైనీ డిప్యూటీ తాసిల్దార్,' అని రాసి గుండుసూదితో గుచ్చి ఉన్న కాగితం చూశాను.

నా ఒళ్లు జల్లుమంది.

*

నేను నావైపు వున్న డోర్ బిగించగానే కారు కదిలింది.

"మీకు ఎవరన్నా చెప్పేరో లేదో- జె.పి.ఎల్. గ్విన్ అని ఒక ఐ.సి.ఎస్. ఆఫీసర్ కొన్నాళ్ల క్రిందట ఇక్కడ కలెక్టర్‌గా వుండేవారు. ఆయన సరిగ్గా ఐదింటికి లేచి బంగ్లాకి వెళ్లిపోయేవాడు. ఐదున్నర దాటాక నడుచు కుంటూ మళ్లీ వచ్చేవాడట. (బంగ్లా చాలా దగ్గిర; మీకు తెలుసుగా!) వచ్చినవాడు తిన్నగా మేడమీదికి వెళ్లి, హుజూర్ సెక్షన్స్‌లో ఎవరయినా ఉంటే; ముఖ్యంగా వరండాలో ఎవరయినా ఉద్యోగస్తులు కానివాళ్లుంటే- పెద్ద గొడవ పెట్టేసేవాడట. అంటే, లాబీయింగ్ సాయం కాలం ఐదు దాటాక ముమ్మరంగా సాగుతుందని ఆయన థియరీ."

"నేను సాధారణంగా అయిదింటికే ఇంటికి బయల్దేరేస్తాను, సార్!"

కారు కాంపౌండు గోడ దాటాగానే ఆయన, "మీరు డైరెక్ట్ రిక్రూట్ కదూ?" అన్నారు.

"ఎస్, సార్."

"మీ స్వస్థలం ఏది?"

"విజయనగరం, సార్."

"నేను కూడా డైరెక్ట్ రిక్రూట్‌నే- గ్రూప్-వన్ సర్వీసెస్‌లో డిప్యూటీ కలెక్టర్‌గా రిక్రూట్ చేశారు. ఏడేళ్ల యింది. మాది తెలంగాణా. అసలు నల్లగొండ జిల్లా దేవరకొండ దగ్గర చిన్న పల్లెటూరు. అయితే, నేను జనగాంలో పెరిగాను. ఆ తరువాత హైదరాబాద్."

నా ఆలోచనంతా వెనక సీట్లో పడేసిన ఫైలు మీద ఉంది. ఆ ఫైలులో నామీద 'ఇన్‌క్వయిరీ' గురించి ఏవో కాగితాలున్నాయి. 'ఎన్‌క్వయిరీ' (భోగట్టా చేయడం) కాదు....'ఇన్‌క్వయిరీ!' (-నేరం-?)... విచారణ జరపడం కావచ్చని స్ఫురించేసరికి నేను పశ్చాత్తాప అవస్థ దాటి శిక్షకి సిద్ధం కావలసిన స్థితి వచ్చేసినట్టు స్పష్టమై పోయింది.

"డైరెక్ట్ రిక్రూట్స్‌కి అన్నీ ఛాలెంజెసే వస్తాయి! నీకు ఎన్నడూ అనుభవం, పరిచయం లేని రంగాల్లో నిన్ను ఒకానొక బాధ్యతగల స్థానంలో పని చెయ్యమంటారు. నీలో ఆత్మవిశ్వాసంతో బాటు దర్పం, అహంభావం పెరిగే విధంగా పరిస్థితులు వస్తాయి. అయినాసరే; ఉన్న తెలివి, చురుకుతనం పూర్తిగా ఉపయోగించు కుంటే తప్ప నెట్టుకురాలేవు. అది అలా ఉండగా, నీతో పనిచేసే వాళ్లలో ఎక్కువమంది నీకన్నా ముందుగా సర్వీసులో చేరిన వాళ్లుంటారు. వాళ్లకి ప్రమోషన్ ద్వారా

రావాల్సిన ఉద్యోగం నీకు ఆకాశం మీంచి ఊడిపడిం దని అసూయపడతారు. ఈ బొట్టికాయగాడు ఎక్కణ్ణించి ఊడిపడిందని అసూయ పడతారు. ఈ బొట్టికాయగాడు ఎక్కణ్ణించో మన పీకల మీద తయారైపోయి అధికారం చెలాయిస్తున్నాడే అని చిరాకు పడతారు...''

లక్ష్మయ్యగారు రోడ్డుమీద ఏకాగ్రమైన దృష్టి పెట్టుకుని కారు నడుపుతున్నారు. కాని, యథాలాపంగా అంటున్నట్టున్న ఆ మాటలు కూడా ఆచి, తూచి ఇంకా శ్రద్ధగా అంటున్నారు.

అందులో ప్రశ్నలేవీ లేవు. అంచేత నేను మాట్లా డక్కర్లేదన్నట్టుగా ఊరుకోవచ్చు. కాని, మీరాడే మాటలు నేను శ్రద్ధగా వింటున్నాను సుమండీ- అని సూచించ డానికి 'ఎస్, సార్'లు తప్పవు.

''ఇదంతా ఇలా ఉండగా- ఇప్పుడు మీరు విజయనగరం ఏరియా నుంచి వచ్చేరు కదా. మీ బ్యాచ్ లో ఈ ప్రాంతం వాడు ఒకడు కూడా ఇదే కేడర్‌లోకి సెలక్ట్ అయ్యాడనుకోండి; అతనికి ఇక్కడ పని చెయ్యా లని ఉంటుంది. కాని, ఈ పోస్ట్‌లో అతన్ని వెయ్యకుండా మిమ్మల్ని వేసేరు. ఇది అతనికి వేరేవిధంగా అర్థమవు తుంది. మీరే ఏదో మాయచేసి గట్టిగా ప్రయత్నించి ఇక్కడికి పోస్టింగు తెచ్చుకున్నారని, తనకి రావలసింది మీరు కొట్టేశారని అతగాడు బాధపడతాడు. మిమ్మల్ని ఎలాగయినా ఇక్కణ్ణించి లేపేస్తే తను వచ్చి ఇక్కడ ఉద్యోగం చేసుకోవచ్చని ఆశపడతాడు. సెలవునాడో, సెలవు పెట్టో ఇక్కడికి వచ్చినప్పుడల్లా మిమ్మల్ని పలక రించినట్టే పలకరించి, మీ ఇష్టమేమిటో కష్టమేమిటో ఆరా తీస్తాడు. మీ స్టాఫ్ దగ్గర ప్రాంతీయ ఆపేక్ష ప్రద ర్శించి వాళ్లని మీరు గౌరవంగా చూడ్డం లేదనీ, హింసలు పెడుతున్నారనీ సూచించి సానుభూతి చూపిస్తాడు. మిమ్మల్ని కాక అతన్నే ఇక్కడ నియమించి ఉంటే తామందర్నీ అతను ఎంతగా నెత్తిని పెట్టుకుంటాడో కదా అని వాళ్లు ఫీలయ్యేటట్టు చేస్తాడు. ఈ ఉద్యమం లో మిమ్మల్ని ఇక్కడినుంచి లేపెయ్యడానికి సహాయం చేసేవాడొకడు అతనికి దొరుకుతాడు. వాడికీ, మీకూ మధ్య మిత్రభేదం పెడతాడు. (ప్రాంతీయభేదం ఎలాగూ ఉండనే ఉంది కదా) దానికి కేస్ట్ ఫీలింగ్ దాకా వెళ్తాడు. బైదిబై మీ పేరు సోమయాజులు కదూ?

''ఎస్సార్. కనకాద్రి సోమయాజులు.''

''ఐ సీ..... క న కా ద్రి - అంటే బంగారు కొండ?... నైస్. అంటే మీరు బ్రామిన్సే కదూ?''

''సోమయాజులు అనే పేరు బ్రామిన్స్‌లోనే ఉంటుంది సార్!''

''బ్రామిన్స్‌లో సబ్‌కేస్టులు ఉంటాయి కాబోలు?''

''అవును సార్! నియోగులు, వైదికులు, తెలగా ణ్యులు, వైష్ణవులు, మధ్వులు, గొల్కొండ వ్యాపార్లు- ఇలా చాలా ఉన్నాయండి. నియోగుల్లో మళ్లా ఆరు వేలు, ప్రథమశాఖ- ఉంటాయండి. వైదికుల్లో వెలనాటి, ద్రావిడ, వేగినాటి, కాసల్నాటి - ఇలా ఉపశాఖలుంటా యండి. నాకు పూర్తిగా తెలియవండి. అసలెవరికోగాని పూర్తిగా తెలియదండి. ఈ ఉపశాఖల మధ్య పెళ్లిళ్లూ పేరంటాలూ ఉండవు. భోజన భాజనాలే ఉండవండి, ఒక్కొక్కప్పుడు.''

''ఐసీ-షెడ్యూల్డ్ కులాలల్లో కూడా ఇలాగే ఉప శాఖలున్నాయి. ఫర్ ఎగ్జాంపుల్; మాల మాదిగ, బారిక, రెల్లి- అందరూ పంచములే. మన వ్యవస్థలో అంటరాని వారుగా పేర్కొన్నవారే!... మీకు తెలుసో లేదో- నేను మాదిగ అనే కులం నుంచి వచ్చాను!''

ఆయన ఫ్రాంక్‌నెస్‌కి ఆశ్చర్యపడినా అనవలసిన మాట వేరే ఉంది. ''రాజ్యాంగం ప్రకారం అందరం ఒకటేనండి. నాగరికత పెరుగుతున్నకొద్దీ ఈ విభేదాలు పట్టించుకోడం మానాలి కదండీ.''

''మీరు అలాగే అనుకోవచ్చు కాని, జన సంస్కృతిలో ఈ విభేదాలు అంతర్వాహినిగా అలా కొన సాగుతూనే ఉంటాయనుకుంటాను. మీతోబాటు ఇదే కేడర్‌లో రిక్రూటయిన ఏసుపాదం మాల; కన్వర్టెడ్ క్రిస్టియన్. మీ సెక్షన్‌లో పనిచేస్తున్న హనుమంతరావు నియోగి బ్రామిన్ అట. వీళ్లిద్దరిదీ ఇక్కడికి దగ్గర ఉన్న గోరంట్ల అనే వూరు. వాళ్లిద్దరూ ఈ వూళ్లో అయితే కలిసి తిరగడం, కాఫీలు తాగడం, సినిమాల కెళ్లడం జరుగు తుందేమో గాని గోరంట్లలో అలా కుదరదుగదా. బై ది బై; ఇక్కడ బ్రామిన్స్‌లో కూడా నియోగులకీ వైదికు లకీ మధ్య ద్వేషం రేంపెంట్‌గా ఉందని అంటారు మీకుతెలుసా?''

''ఏమోనండీ, నేను గమనించలేదు సార్.''

''అయామ్ టోల్డ్‌సో... దీంట్లో మోడెస్ట్‌గా ఉండ టానికి కారణం ఏమీలేదు. ఇది బహుశా అన్ని కులా ల్లోనూ ఉన్నదే! మన చాతుర్వర్ణ్య వ్యవస్థల్లో క్షత్రియుల సంగతి తీసుకుంటే తూర్పురాజులు, పడమటి రాజులూ, రాయలసీమ రాజులూ- ఎవరికి వారు తమరే గొప్ప అనుకుంటారుట. అట్లాగే వైశ్యుల్లో ప్రాంతీయంగా ఊహించుకునే తేడాలు కాక కళింగ కోమట్లు,

త్రైవర్ణికులూ అనే భేదాలున్నాయట. శూద్రుల్లో అయితే చెప్పనలవిగాదు. కమ్మ, రెడ్డి, కాపు, తెలగ, బలిజ, వెలమ, శిష్ట కరణాలు లాంటి శాఖలు అలా ఉండగా కృష్ణా, గుంటూరు జిల్లాల కమ్మవారికి గోదావరి జిల్లాల కమ్మవారు తీసికట్టనీ, రాయలసీమ - తెలంగాణా రెడ్లు ఒకప్పటి సామ్రాజ్య అధినేతల వారసులైతే, కోస్తాలో వారు అట్లా కాదనీ; ఎన్నెన్ని భేదభావాలో!''

ఆయన మాటల్లాగే కారు కూడా ఎక్కడెక్కడికో వెళ్లిపోతున్నట్టుంది. మునిసిపల్ ఆఫీసు దాటి, జిన్నా టవర్ దాటి, పాత బస్‌స్టాండ్ దగ్గరికొచ్చాం.

''సార్! తమరిల్లు హరిహర మహల్ దగ్గరని అన్నారండి ఇటువైపు మారారా?''

కారు ఆగింది. లక్ష్మయ్యగారు హారన్ మోగించారు.

ఎడంవేపు ఉన్న 'ఎలక్ట్రికల్-రీ-వైండింగ్ షాపు' లోంచి ఒక సన్నపాటి అబ్బాయి వచ్చాడు. లక్ష్మయ్యగారి వైపు పరుగెత్తుకెళ్లి ''నమస్కారం సార్,'' అన్నాడు.

''ఏక్ ఛోటాసా కామ్ హై, హుసేన్!'' అన్నారు లక్ష్మయ్యగారు.

''జీ!''

''ఈ సార్ అరండల్‌పేట ఆరో లైన్‌లో ఎడ్వకేట్ విశ్వేశ్వరరావు గారింట్లో ఉంటారు. డిప్యూటీ తహసీల్‌దార్.''

''నమస్తే సార్!''

''రేపు ఉదయం ఈ సార్ ఇంటికి వెళ్లాలి. ఎలెక్ట్రికల్ వర్క్ ఒకటుంది. ఏక్, దో ఘంటే కా కామ్. జరూర్ కర్నా పడేగా; కల్‌హీ!''

''జీ.''

''చుప్ చాప్‌సే కామ్ కరో, ఔర్ హమే మిలో, పైసే హమ్ దేతే.''

''జీ సాబ్.''

లక్ష్మయ్యగారు కారు స్టార్ట్ చేశారు; మాటలు కూడా.

''సీ, మిస్టర్ సోమయాజులూ, ఎవ్విరిబడీ మేక్స్ మిస్టేక్స్. కానీ, ఎక్కువమంది తెలియకే తప్పులు చేస్తారు... వెనక సీట్‌లో ఫైల్ ఉంది, చూశారుగా; పాతిక పేజీలుంది. ఈరోజు శనివారం కదా, సోమవారం ఆ ఫైలు క్లోజ్ చెయ్యాలి... మీ మీద నాలుగు ఎలిగేషన్స్ ఉన్నాయి అందులో. అన్నీ కలెక్టర్‌గారి పేరు మీద సీక్రెట్ అనీ, కాన్ఫిడెన్షల్ అనీ వచ్చేయి. ఎలిగేషన్స్ అన్నానే గాని అవన్నీ నిజమే అని నా దృష్టికి వచ్చింది. మీది ఈ ప్రాంతం కాదు. మీకు ఇక్కడి లిటిగేషన్లూ, మాయా మర్మం తెలియవు. అధికార దుర్వినియోగం అనీ, ప్రభుత్వ ఆస్తుల చోరీ అనీ ఛార్జెస్ పెట్టి మిమ్మల్ని సస్పెన్షన్‌లో పెట్టి మీ ఉద్యోగం ఊడగొట్టించాలని ఆ ఎలిగేషన్ పంపిన వాళ్ల కోరిక. కానీ, అలా చెయ్యడం నాకిష్టం లేదు.

''మీ సెక్షన్‌లో ఆల్మేరాలకి పైగా ఉన్న సీలింగ్ ఫాన్ నిరర్థకంగా ఉండేది. మీరు అద్దెకున్న ఇంట్లో ఫాన్ లేదు. చంటిపిల్ల, గుంటూరు ఎండలు. ఫరవాలేదు సార్, ఇది పట్టుకుపోయి మీ ఇంట్లో ఫిక్స్ చేస్కోండి; ఎవరన్నా అడిగితే అప్పుడు అసలిక్కడ ఫానే లేకుండె, అని చెప్పేద్దాం అని మీకు యూడీసీ హన్మంతరావ్ సలహా చెప్పాడు. రేపు హుసేన్ సాయం తీసుకుని ఆ ఫాన్ ఎక్కడుండేదో అక్కడ ఫిక్స్ చేయించేయండి.

''రెండు... మీరు క్రొత్త ప్రాజెక్టులో పని చేస్తున్నారు కదా అని శాంక్షన్ చేసిన ఫర్నిచర్‌లో ఒక టేబిలు, ఒక కుర్చీ, ఒక స్టూలు మీ హాల్లో ఎడ్జస్ట్ కాకపోయేసరికి- 'ఇంటి దగ్గర కూడా ఆఫీస్ వర్క్ చేస్తారుకదా, అక్కడ పెట్టించేస్తాను సార్,' అని మీ ప్యూన్ రాములు రిక్షా ఎక్కించి మీ ఇంటికి చేర్చాడు. అవి అక్కడ అవసరం ఉన్నాయని; పట్టుకెళ్లడానికి పర్మిషన్ ఇమ్మనీ; రెండు నెలల కిందటి తేదీతో నాకొక అప్లికేషన్ ఇవ్వండి.

''మూడు... మీకు తరచు రిఫరెన్స్‌కి అవసరమైన ఇనామ్ ఫేర్ రిజిస్టర్స్‌ని రికార్డ్ సెక్షన్ నుంచి తెచ్చుకున్నారు. వాటి బైండింగు 1900లో చేసేరు; వదిలేస్తోందని నోట్ పెట్టి వెయ్యి రూపాయలు శాంక్షన్ చేయించుకోవచ్చుననీ, దాంట్లో నాలుగు వందలు మిగుల్చుకోవచ్చునని మీ ఎల్.డి.సి. రాఘవరావు మీకు ఆశ పెట్టేడు. పని పూర్తి చేయించి రసీదులు ఇచ్చేశారు గనుక ఇది మీరు దిద్దుకోలేరు. అయితే ఆ బైండర్‌ని సోమవారం, నా రూమ్‌కి పిలిపిస్తే అతను ఏమని స్టేట్‌మెంట్ ఇవ్వాలో అది నేను చూసుకుంటాను.

''నాలుగు... ఎలెక్ట్రిక్ బల్బులు, మంచినీళ్ల గ్లాసులు, కప్ సాసర్లు అవసరమైన దానికి మించి కొని; వాటిలో కొన్ని మీ ఇంట్లో వాడుతున్నారు. రేపు సీలింగ్ ఫాన్‌తోపాటు అవి కూడా ఆఫీసుకి చేరుతాయి; ఉత్త రోత్రా వాడుకుందికి- అని స్టాక్‌బుక్‌లో నిల్వ చూపించండి...''

కారు మా ఇంటిదగ్గర ఆగింది. ''దిగండి,'' అన్నారు లక్ష్మయ్యగారు. నేను ఇటువైపు దిగుతున్నంతలో ఆయన అటువైపు నుంచి దిగి మా ఇంటి

మెట్ల దగ్గరికొచ్చారు. నాకు కళ్లమ్మట నీళ్లు. గొంతులో గురగుర... చూడలేక, మాట్లాడలేక-

"సో..." అన్నారు లక్ష్మయ్యగారు నా భుజం మీద తట్టి. "ఆకర్షణ అంటే అందం. దాన్ని అనుసరించి గొయ్యి ఉండొచ్చుననే ప్రపంచజ్ఞానం కూడా ఉంచుకోండి. అత్యవసరం అయితే తప్ప తప్పు పన్లు చెయ్యకండి... మరి నేను వెళ్లస్తాను..."

నడి వీధి, ఇంకా చీకటి పడలేదు. అయినా సరే లక్ష్మయ్యగారి కాళ్లకి నమస్కారం చెయ్యడానికి వంగాను.

అయితే ఆయన నన్ను నడుంకి మించి వంగనివ్వలేదు.

*

సికింద్రాబాద్ రైల్వేస్టేషన్లో దిగి, అశోక్‌నగర్‌లో ఉన్న శంకరం ఇంటికి వెళ్లాను.

"గండం గడిచినట్టే. నిన్న సాయంకాలం ఇంటెన్సివ్ కేర్ యూనిట్ నుంచి రూమ్‌కి మార్చారు. నువ్వు వచ్చేవంటే చాలా సంతోషపడతారు," అన్నాడు శంకరం. వాచీ చూసుకున్నాడు. "ఎనిమిదిన్నర దాటితే సాయంకాలం వరకు లోపలికెళ్లనివ్వరు. అందులోనూ ఇవాళ సెలవు కదా. సాయంకాలం పూట అయితే పేషంట్లని చూడడానికి ఎవడు పడితే వాడే తయారయిపోతాడు. గేటు దగ్గర క్యూ ఉంటుంది," అన్నాడు.

"నేను ఇప్పుడే వెళ్లి ఆయన్ని ఓసారి చూస్తాను. రాత్రి ఎనిమిదిన్నరకి నీ ఉత్తరం చదువుకున్నాను. అప్పట్నుంచీ ఎప్పుడెప్పుడా అనుకుంటూ ఇలా వచ్చేను. ఈ సూట్‌కేసు మా ఇంటికి చేరే ఏర్పాటుచెయ్యి. నేను ఇంటికి నింపాదిగా వస్తాను. వీలయితే నువ్వు కూడా నిమ్స్‌కి రా," అన్నాను.

"నువ్వెళ్లులే," అని లేచాడు శంకరం. "ఇంకా గంటన్నర టైముంది. స్నానం చేసి కాఫీ పుచ్చుకుని బయల్దేరుదాం. ఆటోలో పోదాం. నిన్ను అక్కడి దించేసి నేను మీ ఇంటికి వెళ్తాను. మీ అల్లుడు వొచ్చుంటాడు కదా. అతనితో నాకు చిన్న పనుంది. నువ్వొచ్చేదాకా మీ ఇంట్లో కూర్చుంటాను!"

"అంతకంటేనా?" అని కాలకృత్యాల్లో పడ్డాను.

"రాకరాక హార్ట్ ఎటాక్ లక్ష్మయ్యగారికే వచ్చింది, చూడు! ఆయన సిగరెట్ కాదుగదా, కనీసం విస్కీ అయినా తాగడు! కొండల్రావుగారు, అమ్జాద్‌గారు, అచ్యుతరావుగారు, కొర్నీలియస్‌గార్లాంటి సకల గుణాభిరాములందరూ ఎంచక్కా ఉన్నారు. అన్నట్టు మీ రిఫ్రెషర్ కోర్సు ఆఫీసర్ కొర్నీలియస్‌గారే కదూ? ఏంటంటాడు, గురుడు? ఏదైనా పిక్నిక్‌లాంటిది పెట్టి మిమ్మల్నందర్నీ ఫిరంగిపురం తీసికెళ్లేడా, లేదా?" అంటూ శంకరం తన ధోరణిలో మాట్లాడుతూ ఉంటే రాత్రంతా నన్ను హింస పెట్టిన నైట్‌మేర్స్, దుస్వప్నాలు- అన్నీ చెదిరిపోయి హాయిని పడింది ప్రాణం.

*

"సో! మిస్టర్ 'సో' హౌజ్‌కమ్ టు సీ మి ఎట్ లాస్ట్!" అని లక్ష్మయ్యగారు నిండుగా నవ్వుతూ పలకరిస్తే గండం గడిచింది నాకేనన్నంత ఆనందం.

"మిమ్మల్ని చూసి నెలరోజులైపోయింది, సార్... నిన్న రాత్రి అందింది, శంకరం రాసిన లెటరు. నర్సాపూర్ ఎక్స్‌ప్రెస్ పట్టుకుని వచ్చేశాను. క్రైసిస్ టైమ్‌లో ఏదయినా హెల్ప్ చెయ్యడానికి ఇక్కడ లేకపోయానే అని విచారంగా ఉన్నా మిమ్మల్ని ఇలా కులాసా మూడ్‌లో చూసినందుకు చాలా సంతోషంగా ఉంది."

"మీకు ఉత్తరం రాసినట్టు శంకరంగారు చెప్పేరు, నిన్న. అయితే, మీరింత శ్రమపడి రాకపోయినా పెద్ద తేడా ఉండేది కాదు."

"నా ఇరవై రెండేళ్ల సర్వీసులో కొన్ని డజన్ల మంది ఆఫీసర్ల కింద పనిచేశాను, సార్! మీరు నా కెరియర్ మీద, నా మనస్సు మీద వేసిన ఆపేక్షా ముద్రలాంటిది ఇంకెవ్వరూ వెయ్యలేదు సార్. ఐ విష్, యు వుడ్ లివ్ ఎ ఫుల్ హండ్రెడ్ ఇయర్స్ సార్!"

"థాంక్యూ, బైదిబై; ఏమిటి, మీరు ఎటెండవుతున్న ఆ రిఫ్రెషర్ కోర్సు?... నేను ఫైనాన్స్‌కి మారిపోయాక టచ్ పోయింది..."

"ఏముంది సార్! మళ్లీ మరో ఆరు చట్టాల మీద డిటేల్డ్ ఎగ్జామ్ ఉంది. దీంట్లో గెటాన్ అయితే తప్పా ఎస్ఓఎస్ లిస్టులోకి ఎక్కను. కొర్నీలియస్ గారని లాండ్ రిఫామ్స్ కమిషనరేట్‌లో-"

"ఎస్, ఎస్; నాకు తెలుసు!" విరిచి విరిచి నవ్వారు లక్ష్మయ్యగారు. "నేర్చుకోవడానికి వోపిక లేని వాళ్లు ఉపాధ్యాయ వృత్తిలో స్థిరపడతారని కాబోలు, సామెత... ఎలా ఉన్నాడు?"

"ఈ ఇరవై ఏడు రోజుల్లో ఆయన క్లాస్‌లో తప్ప వేరే ఎక్కడైనా మాట్లాడితే అది నిన్న రాత్రే, అదీ నాతోనే సార్! అందరూ ఉగాది అని పర్మిషన్లూ, లీవులూ పెట్టి ఇళ్లకు వెళ్లిపోయారు. నేను భోంచేస్తున్న మెస్‌లోనే ఆయన కూడా భోంచేస్తున్నారని- అదీ నిన్ననే తెలిసింది. నాతో బాగానే మాట్లాడారు, సార్!"

"మీకాయన ఇంతకుముందు తెలుసా?"

"తెలుసా అంటే తెలుసుగానండి; కలిసి ఎక్కడా పనిచెయ్యలేదండి, సార్."

లక్ష్మయ్యగారు తలగడలు ఎత్తుగా పేర్చుకుని మరింత సౌఖ్యంగా కూర్చున్నారు. "సో, మీరు లీవ్ పెట్టే వచ్చారు కదా?"

"ఎస్, సార్... లీవ్ పొడిగిస్తే ట్రెయినింగ్ మొత్త కాన్సిలయిపోతుందని రాసి నోట్ చేయించుకున్నారండి, సార్!"

"దటీజ్ కొర్నీలియస్!" అని ఒక వేలు గాల్లో ఆడించాడు లక్ష్మయ్యగారు. "ఆయన ఆ మాట మీద నిలబడతాడనడానికి ఎలాంటి సందేహం ఉండదు!... మీకు చిన్న వార్నింగ్ ఇస్తున్నాను; మీరు సెలవు పొడిగించకుండా వెళ్లిపోండి. అవకాశం ఉంటే ఒకపూట ముందుగానే వెళ్లి రిపోర్టు అయిపోండి. లేకపోతే అతను మిమ్మల్ని చిక్కుల్లో పెట్టేస్తాడు!"

"అంత రూలు మనిషా, సార్?"

"...అదోరకం! అతనికి ఇబ్బంది లేనిచోట రూలు పట్టుకుని వేళ్లాడగలడు. అపకారం చెయ్యడానికి ఎప్పుడూ సర్వసిద్ధంగా ఉండే స్వభావం... యు నో; కేస్ట్ ఫీలింగ్ తీవ్రంగా ఉండేవాళ్లలో అతనొకడు. తన ఫోల్డ్‌లో ఉన్నవాళ్లలో ఎవరెవరు ఏయే కులంవాళ్లు అని తెలుసుకొని మరీ సాగిస్తాడు పరిపాలన. ఏ పోస్ట్‌లో జాయినైనాసరే, మొట్టమొదటగా చేసేది ఆ ఎన్‌క్వయిరీయే."

"ఆయన క్రిస్టియన్ కదండి, సార్?" అన్నాను, "మనలోలాగా కులభేదం పాటించవలసిన అవసరం ఆయనకెందుకు?" అని అడక్కుండా.

ఉన్నట్టుండి లక్ష్మయ్యగారు పళ్లు పటపటా కొరికి భీకరంగా మారిపోయాడు. "డర్టీఫెలో; వాడు క్రిస్టియనేమిటి! నిజమైన క్రిస్టియన్స్ సౌమ్యంగా, దయగా వుండటం ఎరుగుదును నేను! లవ్ అండ్ గెట్ లవ్డ్-అని గౌరవం ఇచ్చి పుచ్చుకుంటారు. వాడా క్రిస్టియన్? వాడు క్రిస్టియన్ అయితే అది ఆ మతానికే అవమానం! ఇంట్లో ఏసుక్రీస్తు పటాలు వేళ్లాడగట్టి, ఆదివారం చర్చిలో సెర్మన్స్ వినటంవరకే అది! రికార్డ్స్‌లో అతను హరిజన్... మేం ఇద్దరం ఒకే బ్యాచ్‌లో రిక్రూట్ అయ్యాం. నేను సూడో ఎస్.సి. అని కాయితం పెట్టి; రెవెన్యూ డిపార్ట్‌మెంట్‌లో ఉన్న ఆ ఒక్క ఎస్.సి. రిజర్వేషన్ పోస్టు నాకు ఇవ్వకూడదనీ తనకే ఇవ్వాలనీ పైరవీకి దిగాడు. మొత్తం ఈ ముప్ఫయి ఏళ్ల సర్వీసులో కనీసం అరవైమంది నాన్ ఎస్.సి.లని పుణ్యం కట్టుకున్నాడు. వాళ్లందరూ ఉద్యోగాలు పోగొట్టుకొని అడుక్కుతినడం లేదుగాని, ప్రమోషన్లు ఆగిపోయి, ఇంక్రిమెంట్స్ ఆగిపోయి; వీడి ఎదాన్ని పడి ఉసూరుమని ఏడుస్తూనే ఉన్నారు. తన వ్యసనాలని తీర్చిన వాళ్ల నయినా వదిలిపెట్టాడా అంటే అదీ లేదు... తమ్ముడు తమ్ముడే; పేకాట పేకాటే!" అని ఆవేశంగా చెప్పేసి కళ్లు మూసుకుని తలగడాలకి చేరబడిపోయారు లక్ష్మయ్యగారు.

ఆయన గొంతు పెంచి మాట్లాడడం విన్నట్టుంది; మేడమ్ సావిత్రి కారిడార్‌లోంచి పరుగెత్తుకొచ్చారు. "సోమయాజులు గారూ!" అని నన్ను మెత్తగా మందలించారు. 'బి.పి.' అని రెండక్షరాలు ఎడం చేతిలో కుడిచేతి వేలితో రాసి చూపించేరు.

నేను నమస్కారం చేశాను. "సారీ, మేడమ్! నేనేం ప్రొవోక్ చెయ్యలేదు," అన్నాను, ఆవిడొక్కరికే వినిపించేటట్టు.

సావిత్రిగారు బెడ్ దగ్గరికి వెళ్లి, లక్ష్మయ్యగారి చెవి మీదికి వంగి; "సోమయాజులు వెళ్తానంటున్నారు, రేపు రమ్మంటానేం?" అన్నారు. నాకు సంజ్ఞ చేసి, గదిలోంచి ఇవతలకి వచ్చారు.

"అబ్బాయి ఇంకా రాలేదని వారికి చిరాగ్గా ఉందండి... అలా అని చెప్పరండి... కాని, ఆ సంగతి గుర్తొచ్చే టయిమ్‌లో ఏం మాట్లాడినా ఇట్లాగేనండి..." అని కళ్లు తుడుచుకున్నారు.

*

శనివారం మధ్యాహ్నం లక్ష్మయ్యగారికి మళ్లీ తిరగబెట్టింది. విజిటింగ్ టైమ్ సాయంకాలం నాలుగు నుంచి ఆరున్నర దాకా ఉంది కదా అని వెళ్తే ఇంటెన్సివ్ కేర్ యూనిట్‌లో ఉన్నారని తెలిసింది. ఆ లోపలికి వెళ్లడానికి నన్ను అనుమతించలేదు. కొంతసేపు ఆ అద్దాల తలుపు దగ్గర నిలబడి ఉండగా సావిత్రిగారు నేనొచ్చిన సంగతి గమనించి ఇవతలకి వచ్చేరు.

"అబ్బాయి రాలేదు," అన్నారు.

"మా అల్లుడుగార్ని నాగపూర్ పంపించి రెండు రోజులైంది మేడమ్! ప్రతాప్‌ని ఎలాగైనా పట్టుకుని వెంటనే ఇక్కడికి తీసుకొచ్చేయమని చెప్పేను. మా అమ్మాయి ఇక్కడే ఉంది!" అన్నాను.

"ఆశ లేదు," అన్నారావిడ. "మీరు... రేపు పుదయం... వస్తారుగా..." ఆవిడకి ఏడుపొచ్చేసింది.

"మేడమ్, మేడమ్... ... కంట్రోల్ చేస్కోండి మేడమ్, అంతా సవ్యంగా జరిగిపోతుంది..." అంటున్నాను.

పక్కనించి ఒక డాక్టరుగారు లోపలికి వెళ్తూ అక్కడ ఆగి; "నో సీన్స్; ప్లీజ్!" అన్నారు. ఆవిణ్ని లోపలికి వెళ్లిపోమని సూచిస్తూ ఆ ఔటర్ డోర్ తెరిచి పట్టుకున్నాడు.

*

ఆదివారం ఉదయం ఏడు గంటలకి నేను నిమ్స్‌కి బయలుదేరుతూ, అటు వెళ్లే బస్సు బయలుదేరడానికి ఇంకో అయిదు నిమిషాలు టైముందని తెలిసి, బస్సు దిగి, పక్కనే ఉన్న బంక్‌లోకి వెళ్లి లక్ష్మయ్య గారింటికి ఫోన్ చేసేను. పనమ్మాయి పలికింది. "నేను సోమయాజుల్ని, యాదమ్మా! ప్రతాప్ వచ్చేడా?"

"రాలే సార్. నువ్ జల్దీ ఈడకెల్లి రా, సార్!" అంది.

"ఒస్తాలే, ముందు ఆస్పటల్ కెళ్లాలిగా."

"ఆస్పటల్ కెందుకు, సార్. గీడకె రా. నీకు దెల్వద; సార్ రాత్రి సనిపోయిండుగ. మేడమ్ బేహోషయి తంది. ఎవరికి ఫోన్ జెయ్యాల, అంతా నీకెర్క గంద."

*

సోమవారం ఉదయం పదిగంటలకి, శంకరం నా సూట్‌కేసు పుచ్చుకుని అంబర్‌పేట స్మశానవాటికకు వచ్చేడు. అప్పటికి లక్ష్మయ్యగారి 'భౌతిక కాయం' ఇంకా సగం పైగా మిగిలుంది.

"సోములూ! చెయ్యవలసిందంతా చేసేవుకదా, కొడుకు రాకపోయినా నువ్వే కొడుకువన్నట్టుగా చితి అంటించావు... యు ఆర్ రియల్లీ గ్రేట్... కానీ, నీ సంగతి కూడా నువ్వు చూసుకోవాలి... ప్లీజ్! వెంటనే బయల్దేరు... టాక్సీతెచ్చాను... ఎలాలేదన్నా ఆరుగంటల ప్రయాణం... ఒద్దు; ఎవరికీ చెప్పక్కర్లేదు; చెప్పకూడదు కూడాను... వెళ్లిపో... ఇప్పటికే ఆ కొర్నీలియస్‌గాడు నీమీద ఆబ్సెంట్ రిపోర్టు తయారు చేసేసుంటాడేమో... నేను ఫోన్‌లో కాంటాక్ట్ చేసి నువ్వొచ్చేస్తున్నావని చెప్తాను... అసలు నువ్వొక పనిచెయ్యి... గుంటూరు చేరుతూనే సరాసరి కలెక్టర్‌గార్ని కలుసుకో, సంగతంతా ఆయనకి అహ్మద్ గారితో చెప్పించి ఉంచుతాను... ప్లీజ్... వెనక్కి చూడకు... కావాలంటే నేనిక్కడ ఒక గంట ఉండగలన్లే... టాక్సీకి మూడు వందల యాభై ఇవ్వాలి... ఇది నీ దగ్గరుంచు..."

*

కలెక్టర్ ప్రీతమ్‌సింగ్‌గారు నా తప్పిదాన్ని కప్పిపుచ్చమని కొర్నీలియస్‌గారికి చెప్పినప్పుడు ఎలా చెప్పేరోగాని నాతో మాత్రం 'ఒక పద్ధతిలో' మాట్లాడారు. "కొంచెం ముందూ వెనకా చూసుకోవాలి, మిస్టర్! మీరు తప్పు చెయ్యడం; మా చేత తప్పు చేయించడం- ఇదంతా- అఫ్‌కోర్స్ పూర్తిగా సమర్థించదగిందేగాని- ఓకే వెళ్లు!"

కొర్నీలియస్‌గారు నా రాకను 'సాయంకాలం' అనికాక 'ఉదయం' అని రికార్డ్ చెయ్యడానికి చాలా చిరాకుపడీ కూడా; అభినందిస్తూనే, (సంతోషిస్తూ కూడా) ఒప్పుకున్నారు.

"మీరు శనివారం ఉదయం నుంచీ కనపళ్లేదని అమ్మ చాలా బాధపడింది. సోమవారం ఉదయం మీరు స్మశానవాటికకి వెళ్లేరంటే నొచ్చుకుంది. అక్కడ మీరు చేసిన పని ఏమిటో తెలిసేక పూర్తిగా అప్‌సెట్ అయింది. ఏమైనా సరే, మేం ఎవరూ కూడా మీకు చెప్పతగిన వాళ్లంకాదు," అంటూ మా అబ్బాయి రాసిన ఉత్తరం మా ట్రెయినింగ్ చివరి రోజున చేరింది.

ప్రతాప్‌రెడ్డి కులం మార్పు, అతని థీసిస్ ఆమోదం పొందినట్టు ఆర్డరు- ఒక్క రోజునే. అతను ప్రభుత్వ సర్వీసులో ఏదైనా మంచి పోస్టులో సరాసరి నియామకం పొందడానికి రెండు విధాలుగా (కాదు, మూడు విధాలుగా) అర్హుడయ్యాడు.

నేను చేసింది అపభ్రంశపు పని అని మా కుటుంబసభ్యులూ, బంధువులూ నమ్మినా, నన్ను ఆదరాభిమానాలతో చూస్తూనే ఉన్నారు.

లక్ష్మయ్యగారికి ఇష్టం లేకపోయినా ఈ వ్యవస్థ ఇలా కొనసాగుతూనే ఉంది. 'చాతుర్వర్ణం మయా స్పష్టం,' అని భగవానువాచ. చతుశ్శతకులం రాజకీయ సృష్టి అవుతుందని అప్పట్లో ఆయన కూడా ఊహించలేకపోయాడు.

ఆంధ్రప్రభ సచిత్ర వారపత్రిక, 27 అక్టోబర్ - 2 నవంబర్ 1993